

ที่มาของรูปทรงโดมตามคำอธิบายข้างต้นมีความน่าสนใจเพราะเป็นการอธิบายที่เชื่อมโยงให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของคณะราษฎรเรื่องหลัก ๖ ประการ เพราะการถือกำเนิดขึ้นของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งจากหลัก ๖ ประการของคณะราษฎร ที่สำคัญคือตีอาคารในยุคสมัยนั้นหลายตึกได้พยายามออกแบบรูปทรงและองค์ประกอบต่างๆให้สะท้อนหลัก ๖ ประการดังกล่าวจริง เช่น ตึกที่ทำการกระทรวงยุติธรรม ศาลากลางจังหวัดอยุธยา(หลังเดิม) อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย^{๒๕} เป็นต้น

อย่างไรก็ตามก็ไม่จำเป็นเสมอไปว่าอาคารที่สร้างขึ้นในยุคคณะราษฎรนี้จะต้องสะท้อนแนวคิดเรื่องหลัก ๖ ประการออกมายังรูปทรงทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะในกรณีของตึกโดมธรรมศาสตร์นี้ยิ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะถ้าพิจารณารูปทรงโดมให้ดูจะเห็นว่าฐานของโดมนั้นเป็นฐาน ๘ เหลี่ยมมิใช่ฐาน ๖ เหลี่ยมแต่อย่างใด

อาคารศาลาอยุธยา ออกแบบให้มีแนวเสาด้านหน้า ๖ ต้น เป็นสัญลักษณ์ของหลัก ๖ ประการ

กระทรวงยุติธรรม ออกแบบให้มีแนวเสาด้านหน้า ๖ ต้น เป็นสัญลักษณ์ของหลัก ๖ ประการ

คำอธิบายที่ผู้เขียนเห็นว่ามีความเป็นไปได้มากที่สุดบนหลักฐานข้อมูลที่จำกัด ณ ปัจจุบันคือ การอธิบายโดยพิจารณาจากบริบททางสังคมไทย ณ ขณะนั้น ควบคู่ไปกับบริบทแวดล้อมตัวสถาปนิกและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีมาก่อนหน้านี้ประกอบเข้าด้วยกัน

เมื่อพิจารณารูปทรงเฉพาะตัวโดมธรรมศาสตร์จะเห็นว่ามีลักษณะอาคารเป็นทรงกรวยยอดแหลม คล้ายกับกระแสนิยมในทางสถาปัตยกรรมในยุโรปช่วงดังกล่าวที่รู้จักกันในชื่อว่า **“ฟื้นฟูโกธิค”** (Gothic Revival) อันเป็นกระแสนิ่งทางสถาปัตยกรรมที่นิยมการ **“ฟื้นฟู”** (Revival) รูปแบบสถาปัตยกรรมโบราณยุคต่างๆในอดีตขึ้นมาสร้างใหม่ ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ ค.ศ.๑๗๒๐ โดยประมาณ^{๒๖}

ในประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และเยอรมัน รูปแบบสถาปัตยกรรมโกธิคยังมีสถานะเชิงความหมายพิเศษอีกประการคือ เป็นรูปแบบที่ถูกเชื่อว่าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมประจำชาติ เมื่อมีโครงการก่อสร้างที่สำคัญเป็นเสมือนหน้าตาของหน่วยงานหรือประเทศครั้งใด รูปแบบโดยส่วนใหญ่ที่ถูกเลือกใช้มักจะเป็นรูปแบบ **“โกธิคฟื้นฟู”** ตัวอย่างสถาปัตยกรรม **“ฟื้นฟูโกธิค”** ในประเทศอังกฤษที่สำคัญคือ อาคารรัฐสภาของประเทศอังกฤษ ณ กรุงลอนดอน ในส่วนของประเทศฝรั่งเศส รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ **“ฟื้นฟูโกธิค”** ก็ดำรงความหมายเป็นสัญลักษณ์ของประเทศเช่นเดียวกันและเป็นที่ยอมรับร่วมกันโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่หลัง **“การปฏิวัติฝรั่งเศส”** เป็นต้นมา^{๒๗}

ด้วยเหตุนี้จึงไม่แปลกหาก หมิว อภัยวงศ์ จะเลือกใช้รูปแบบที่มีความหมายสำคัญดังกล่าวมาดัดแปลงใช้เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพราะหากพิจารณาภูมิหลังทางการศึกษาของหมิว อภัยวงศ์ ประกอบก็จะพบว่า นายหมิวมีพื้นฐานการศึกษามาจากโบซาร์ (Ecole des BeauxArts) ที่ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งหลักสูตรการศึกษาของสถาบันนี้ ในช่วงเวลานั้นก็มุ่งเน้นการเรียนการสอนสถาปัตยกรรมแนวทางคลาสสิกและรูปแบบสถาปัตยกรรมแนวทาง “ฟื้นฟู” ทั้งหลาย อันรวมไปถึงรูปแบบสถาปัตยกรรม “ฟื้นฟูโกธิค” ด้วยเช่นกัน

เมื่อมาดูจากเอกสารร่วมสมัย ณ ขณะที่กำลังสร้างตึกโดมก็พบว่า มีการพูดถึงรูปทรงตึกโดมธรรมศาสตร์ว่ามีรูปทรงแบบฝรั่งเศสอย่างชัดเจน แม้ว่าจะไม่ได้ระบุรูปแบบอย่างว่าเป็น “โกธิค” ก็ตาม ดังข้อความว่า

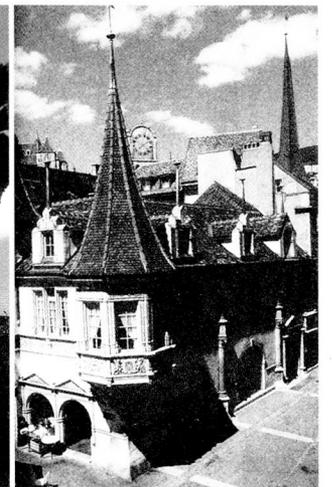
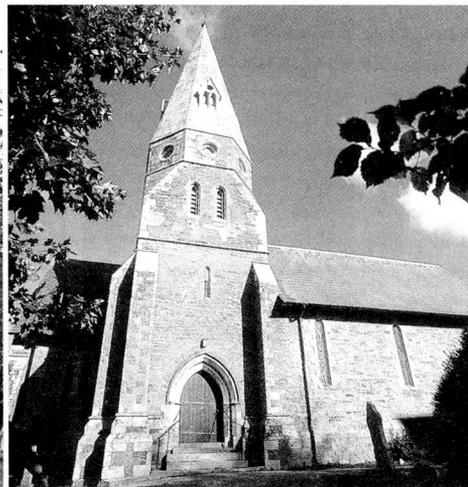
“.....การก่อสร้าง (ตึกโดม-ผู้เขียน) ดำเนินแบบคนละอย่างกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพราะทางจุฬาลงกรณ์ฯ เป็นแบบไทยลายกนก ของเราเป็นฝรั่งเศสเจียบ.....”^{๒๘}

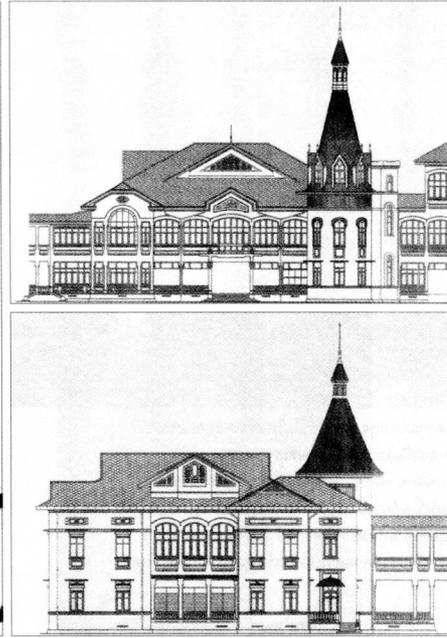
นอกจากนี้นายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย และ ดร. เตือน บุญาค (ผู้ชักชวน หมิว อภัยวงศ์ มาออกแบบตึกโดม) ต่างก็เป็นนักเรียนฝรั่งเศสด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นจึงยังมีความเป็นไปได้ที่ทั้งสามท่านจะประทับใจรูปทรงโดมแบบสถาปัตยกรรม “ฟื้นฟูโกธิค” ดังกล่าว จนเป็นเหตุผลสำคัญที่นำมาสู่การออกแบบอาคารให้เป็นรูปโดมก็เป็นได้^{๒๙} แต่ทั้งนี้รูปทรงโดมธรรมศาสตร์ที่เกิดขึ้นก็มีใช้การลอกเลียนอย่างตรงไปตรงมาเสียทีเดียว เพราะโดมที่ธรรมศาสตร์มีการประยุกต์รูปแบบออกไปคือมีรายละเอียดที่เรียบเกลี้ยงมากขึ้นและเพิ่มการซ้อนชั้นของโดมเป็น ๒ ชั้น ซึ่งไม่ปรากฏให้เห็นโดมแบบนี้ในยุโรปแต่อย่างใด ควรกล่าวด้วยว่า หากพิจารณาเฉพาะในเชิงรูปแบบโดมธรรมศาสตร์ก็สามารถกล่าวได้ว่ามีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ในเชิงรูปแบบกับรูปทรงของโดมสององค์ที่วังพญาไท คือพระที่นั่งพิมานจักรีและพระที่นั่งศรีสุทธินิवासไม่น้อย ซึ่งพระที่นั่งทั้งสององค์สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๖ โดยที่โดมธรรมศาสตร์มีนักวิชาการบางท่านอธิบายว่าเสมือนดึงเอาจุดเด่นของโดมทั้งสองมาผสมผสานกัน กล่าวคือนำเอารูปทรงแปดเหลี่ยมฐานกว้างมียอดแหลมมาจากพระที่นั่งศรีสุทธินิवास และเพิ่มองค์ประกอบของหน้าต่างเล็กๆ ๖ ช่อง บนยอดโดม คล้ายกับส่วน

(ภาพซ้าย)
ตัวอย่างสถาปัตยกรรมฟื้นฟูโกธิค
ในยุโรป สร้างในปี ค.ศ. 1881

(ภาพกลาง)
โบสถ์ St Mary s, Par, Cornwall
สร้างในปี ค.ศ. 1848 จะมองเห็นยอดอาคาร
ที่มีลักษณะคล้ายกับตึกโดม

(ภาพขวา)
ตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมโกธิคในฝรั่งเศส
ที่นิยมใช้หลังคาทรงสูงแหลม

(ภาพถ่าย)

ยอดโดมธรรมศาสตร์ ซึ่งประกอบไปด้วย
ช่องหน้าต่าง ๖ ช่อง อันอาจหมายถึงหลัก
๖ ประการของคณะราษฎร

(ภาพขาวน)

แบบพระที่นั่งพิมานจักรี

(ภาพขาวล่าง)

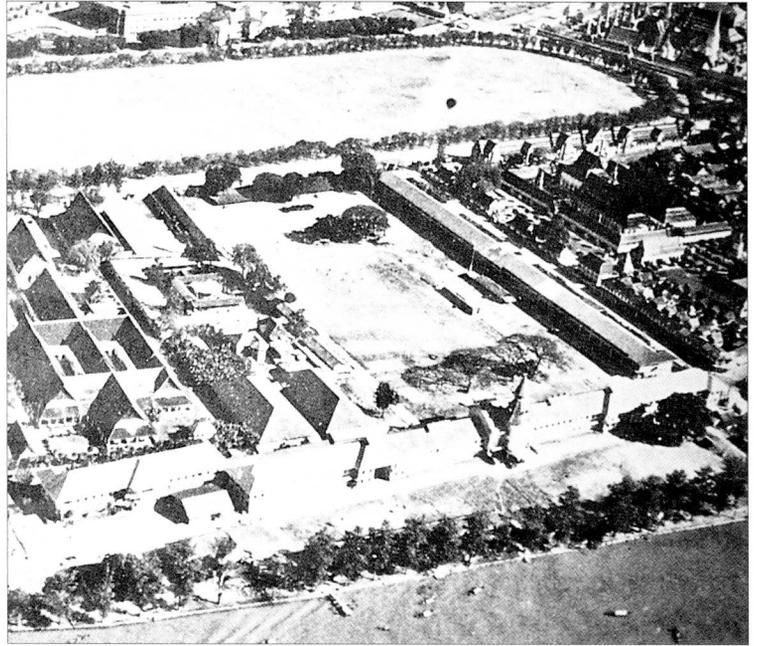
แบบพระที่นั่งศรีสุทรีนิवास

หลังคาของพระที่นั่งพิมานจักรี^{๓๐} โดยเฉพาะลักษณะการซ้อนชั้นโดมเป็น ๒ ชั้น ของพระที่นั่ง
พิมานจักรีและพระที่นั่งศรีสุทรีนิवासนั้นมีความละม้ายกับที่โดมธรรมศาสตร์ แต่แตกต่างกัน
กันที่ขนาดและสัดส่วนเท่านั้น

ย้อนกลับมาพิจารณาบริบทของสังคมไทยขณะนั้น ถ้าหากจะพยายามมองอย่างเชื่อมโยง
กับหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรก็มีความเป็นไปได้เช่นกันที่อุดมการณ์นี้จะถูกนำ
เข้ามาผสมผสานเป็นหนึ่งในแนวคิดการออกแบบ (แต่ไม่ใช่ดังที่มีผู้อธิบายว่าเป็นการออกแบบ
ฐานโดมให้เป็น ๖ เหลี่ยม) โดยถ้าจะเกี่ยวข้องก็น่าจะเป็นเพียงในส่วนหน้าต่างยื่นเล็กๆที่ยื่น
ออกมาจากหลังคาโดมทั้งสิ้นด้านมากกว่า ซึ่งปรากฏว่ามีทั้งหมด ๖ ช่องด้วยกัน ซึ่งหากนาย
ปรีดี พนมยงค์ ได้มีโอกาสให้แนวคิดแก่สถาปนิกเรื่องหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรจริง
ดังที่มีผู้กล่าวไว้ก็น่าจะเป็นองค์ประกอบของช่องหน้าต่างทั้ง ๖ นี้เท่านั้นที่สามารถเชื่อมโยง
ไปสู่อุดมการณ์ดังกล่าว

แต่แม้ว่าช่องหน้าต่างทั้ง ๖ จะไม่ได้ตั้งใจสร้างเพื่อสะท้อนหลัก ๖ ประการก็ตาม รูปทรง
ทางสถาปัตยกรรมโดยรวมของตึกโดมธรรมศาสตร์ที่แตกต่างจากจารีตสถาปัตยกรรมในอดีต
มีความแปลกตาและดูทันสมัยก็ทำหน้าที่สะท้อนให้เห็นบรรยากาศของยุคสมัยหลังการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองได้อย่างชัดเจน อันเป็นบรรยากาศแห่งยุคสมัยที่ผู้คนในสังคมถูกทำ
ให้เชื่อว่าตนเองกำลังก้าวเข้าสู่สังคมรูปแบบใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้ากำลังก้าวเข้าสู่ **“ยุค
ไทยใหม่”** ที่แตกต่างจากอดีตอย่างสิ้นเชิง โดยสะท้อนและแสดงผ่านสิ่งต่างๆที่ภาครัฐ (คณะ
ราษฎร) สร้างขึ้นและกระตุ้นเตือนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบใหม่ วัฒนธรรม
รูปแบบใหม่ๆในยุคคณะราษฎร เช่น การแต่งกายแบบใหม่ การพูดจาแบบใหม่ ภาษาใหม่ ฯลฯ
ซึ่งแน่นอนว่างานสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ที่แปลกตาและโดดเด่นจากอดีต เช่น ตึกโดม
ธรรมศาสตร์นี้ย่อมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยประกอบเสริมให้ผู้คนในสังคมไทยหลังการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองรู้สึกตื่นตา ตื่นเต้น และตื่นตัวไปพร้อมกับความก้าวหน้าทันสมัยของ
สังคมไทยในระบอบรัฐธรรมนูญได้ไม่น้อยทีเดียว

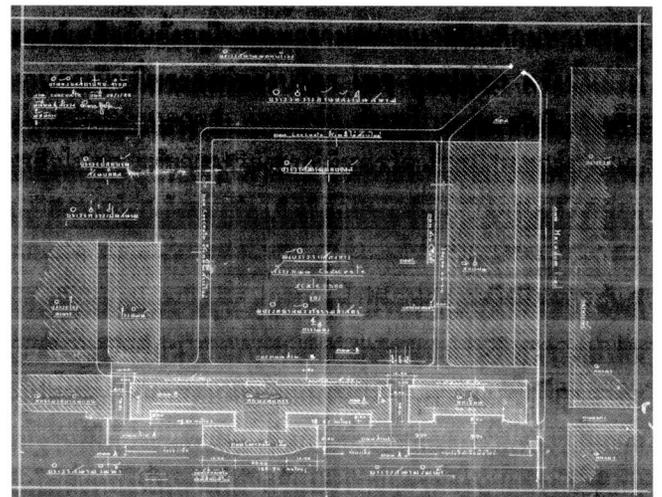
ภาพถ่ายทางอากาศ
ตึกโดม ปี พ.ศ. ๒๔๘๙
หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

โตมธรรมศาสตร์และการเมือง

โตมธรรมศาสตร์ตลอดเวลา ๗๐ ปีที่ผ่านมาได้ตั้งตระหง่านริมแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านเหตุการณ์สำคัญทางสังคมและการเมืองไทยมาอย่างมากมายชนิดที่หากเป็นคนก็ถือว่าเป็นบุคคลที่ผ่านประสบการณ์ร้อนหนาวมาอย่างโชกโชนเลยทีเดียว และคงจะไม่เกินเลยไปที่จะกล่าวว่า ในประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ของไทย (พ.ศ.๒๔๗๕ เป็นต้นมา) คงไม่มีสถาปัตยกรรมหลังใดที่จะมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์การเมืองมากเท่ากับโตมธรรมศาสตร์ ตึกโดมนอกจากจะทำหน้าที่เสมือนตึกอำนวยการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และเป็นส่วนหนึ่งของอาคารเรียนซึ่งเป็นประโยชน์ใช้สอยหลักแล้ว ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตึกหลังนี้ได้ถูกใช้ไปในกิจกรรมที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มากมายอย่างไม่น่าเชื่อ

ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๘ จนถึงปี พ.ศ.๒๔๘๒ ตึกโดมในส่วนของปีกอาคาร ๑ ฝั่งท่าพระจันทร์ นายปรีดี พนมยงค์ ได้แบ่งเนื้อที่ส่วนนี้ไว้เพื่อใช้เป็นหอพักสำหรับนักศึกษาที่มีฐานะยากจนจากต่างจังหวัด โดยเรียกว่า **“นิคมนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง”** หรือเรียกโดยย่อคือ **“นิคม ม.ธ.ก.”** สามารถรับนักศึกษาได้ประมาณ ๑๐๐ คน โดยมีอาจารย์ เจ.เอฟ.ฮัตเจสสัน เป็นผู้อำนวยการนิคมมหาวิทยาลัย^{๓๑}

แผนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. ๒๔๙๓ แลเห็นอาคาร ๔ ปีคตึกโดมฝั่งท่าพระอาทิตย์ ซึ่งถูกยึดไปเป็นส่วนหนึ่งของกรมการรักษาดินแดนหลังเหตุการณ์ กบฏวังหลวง ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒

หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตร สงคราม(อย่างจำใจ)กับประเทศญี่ปุ่นทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ.๒๔๘๔ ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ไม่เห็นด้วยกับการตัดสินใจในครั้งนั้น ส่งผลให้นายปรีดี พนมยงค์ต้องหลุดจากตำแหน่งรัฐมนตรีและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยขึ้นไปดำรงตำแหน่ง “**ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์**” ของในหลวงรัชกาลที่ ๘ แทน เหตุการณ์นี้ทำให้นายปรีดีตัดสินใจเข้าร่วมเป็นหนึ่งในผู้นำของ “**ขบวนการเสรีไทย**” ภายในประเทศ ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญคือการต่อต้านการยึดครองของญี่ปุ่น ทั้งนี้นายปรีดีซึ่งในอีกสถานะหนึ่งคือผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ใช้ห้องบริเวณชั้น ๒ ของตึกโดมธรรมศาสตร์ เป็น “**ศูนย์บัญชาการเสรีไทย**” ตลอดช่วงสงคราม นอกจากนี้ในปี พ.ศ.๒๔๘๘ ตึกโดมยังได้ถูกแบ่งพื้นที่ในส่วนปีกอาคาร ๔ ของตึกโดมฝั่งท่าพระอาทิตย์ไว้เป็นสถานที่เก็บอาวุธสงครามที่ได้รับการสนับสนุนมาจากฝ่ายสัมพันธมิตร อาทิ ปืนกลเอ็มทีร์ ปืนคาบิณ ปืนทอมสัน ปืนสั้น ๑๑ มม. ปืนบาซูก้า และลูกปืนนับแสนนัด ซึ่งอาวุธเหล่านี้จะถูกกระจายต่อไปยังหน่วยเสรีไทยในต่างจังหวัดอีกทอดหนึ่ง^{๑๖}

เมื่อสงครามสิ้นสุดลงด้วยความพ่ายแพ้ของญี่ปุ่น สถานภาพของประเทศไทยเกือบจะ ต้องกลายเป็นประเทศแพ้สงคราม แต่ด้วยผลงานของขบวนการเสรีไทยได้ทำให้ประเทศไทย ไม่ตกอยู่ในสถานภาพประเทศแพ้สงคราม เหตุการณ์ดังกล่าวได้ทำให้บทบาทและสถานะของ ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้นำเสรีไทยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในฐานะศูนย์บัญชาการ เสรีไทยดูโดดเด่นสูงขึ้นอย่างชัดเจน

แต่หลังจากเหตุการณ์สวรรคตอย่างกระทันหันของรัชกาลที่ ๘ ในปี พ.ศ.๒๔๘๙ อนาคตทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ และภาพพจน์ของธรรมศาสตร์ก็ดูเหมือนจะถดถอย หมดลงตามไปด้วยเช่นเดียวกัน ปรีดีต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ที่จีนภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ.๒๔๙๐ ด้วยข้อกล่าวหาว่าพัวพันกับกรณีสวรรคต ธรรมศาสตร์ถูกเพ่งเล็งในฐานะที่มี ผู้ประศาสน์การพัวพันคดีสวรรคต เหตุการณ์จะยิ่งเลวร้ายลงอีกเมื่อเกิดเหตุการณ์ “**กบฏวังหลวง**” ในปี พ.ศ.๒๔๙๒ และ “**กบฏแมนฮัตตัน**” ในปี พ.ศ.๒๔๙๔ รัฐบาลเริ่มเพ่งมองธรรม- ศาสตร์ในฐานะที่เป็นฐานทางการเมืองให้กับนายปรีดี^{๑๗}

สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้รัฐบาลพยายามเข้ามาแทรกแซงและยึดครองมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ โดยในปี พ.ศ.๒๔๙๒ หลัง “**กบฏวังหลวง**” รัฐบาลได้เข้ายึดพื้นที่บางส่วนของ มหาวิทยาลัยและอาคาร ๔ ของตึกโดมด้านถนนพระอาทิตย์เป็นที่ตั้งของกรมการรักษาดินแดน และภายหลังกรณี “**กบฏแมนฮัตตัน**” ในปี พ.ศ.๒๔๙๔ ทหารก็เข้ายึดครองพื้นที่ ทั้งหมดของธรรมศาสตร์ โดยอ้างว่าขอยืมใช้เป็นสถานที่ชั่วคราวและเพื่อความสงบเรียบร้อย แต่การยึดครองก็กระทำได้เพียง ๔ เดือนเท่านั้นเพราะนักศึกษาได้ทำการเดินขบวนเรียกร้อง และเข้ายึดมหาวิทยาลัยกลับคืน และจุดนี้เองที่ทำให้ธรรมศาสตร์เริ่มต้นบทบาทสัญลักษณ์ ของการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพและต่อสู้ต่ออำนาจที่อยู่ดิธรรมต่าง ๆ

น่าสังเกตว่าในช่วงสถานการณ์ที่ธรรมศาสตร์ถูกอำนาจภายนอกคุกคามอย่างต่อเนื่องนี้เองที่ทำให้ “โดม” เริ่มเข้ามามีบทบาทเชิงสัญลักษณ์ต่อความรู้สึกของนักศึกษาธรรมศาสตร์มากขึ้น ซึ่งในยุคก่อนนี้เราจะไม่พบการใช้สัญลักษณ์ “โดม” เป็นสื่อแสดง “ตัวตน” ของชาวธรรมศาสตร์แต่อย่างใด (ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการออกแบบร้านในงานฉลองรัฐธรรมนูญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่มีปีใดเลยที่ออกแบบโดยมีรูปโดมเป็นส่วนประกอบร้านเลย) แต่ในทศวรรษที่ ๒๕๙๐ เป็นต้นมา เราจะเริ่มเห็นการใช้ “โดม” เป็นสัญลักษณ์มากขึ้นสำหรับนักศึกษาธรรมศาสตร์

ปี พ.ศ.๒๕๙๓ นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ชุมนุมหน้าตึกโดมและรื้อหน้าตึกโดมเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการประท้วงความอยุติธรรมที่กระทรวงมหาดไทยจัดสถานภาพของบัณฑิตรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ต่ำกว่ารัฐศาสตร์ จุฬาฯ เหตุการณ์ลูกกลมบานปลายจนในที่สุดกระทรวงมหาดไทยต้องยอมแก้กฎหมายให้บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งมีศักดิ์และสิทธิเท่าเทียมกัน^{๓๔}

ปี พ.ศ.๒๕๙๓ ทวีป วรดิศ แต่งเพลง “โดมในดวงใจ” ขึ้นซึ่งเนื้อหาของเพลงมีลักษณะเชิงอุดมคติภายใต้บรรยากาศการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพของนักศึกษา และในปีพ.ศ. ๒๕๙๕ เปลื้อง วรณศรี ได้เขียนบทกวีอมตะขึ้นชื่อว่า “โดม.....ผู้พิทักษ์ธรรม” มีเนื้อหาท่อนสำคัญคือ “สิ่งเหล่านี้ที่โดมโหมจิตข้า ให้แกร่งกล้าเดือนปีไม่มีวัน ถ้าขาดโดม เจ้าพระยาท่าพระจันทร์ ก็ขาดสัญลักษณ์พิทักษ์ธรรม” และในปี พ.ศ.๒๕๑๓ นักศึกษากลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกันโดยใช้พื้นที่หน้าโดมธรรมศาสตร์เพื่อเป็นสถานที่พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการในแง่มุมต่างๆ ชื่อที่ใช้อย่างเป็นทางการคือ “สภาหน้าโดม”

อาคารงานฉลองรัฐธรรมนูญของมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ ปี พ.ศ.๒๕๔๐ และ ปี พ.ศ.๒๕๔๑
ยังไม่พบการใช้ สัญลักษณ์โดม

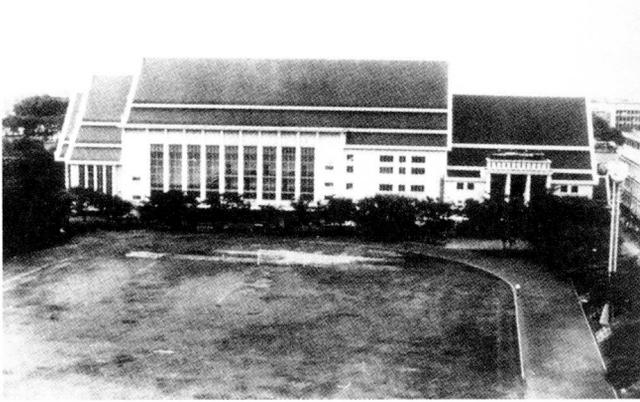

ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายหลัง
การถูกยึดครองโดยทหารในปี พ.ศ. ๒๔๙๔

สัญลักษณ์ “โดม” ได้เริ่มเข้ามาทำหน้าที่ในเชิงความหมายมากขึ้นในช่วงนี้ภายใต้สถานการณ์ที่ไม่สามารถหาที่ยึดเหนี่ยวในแง่สัญลักษณ์ได้ ไม่ว่าจะเป็นนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยก็มีลักษณะต้องห้ามของสังคมไทยขณะนั้น สัญลักษณ์อย่างเป็นทางการของมหาวิทยาลัยไม่ว่าจะเป็นธรรมจักร เพลงยุงทองพระราชทาน ก็ดูจะไม่สอดคล้องไปกับภาพพจน์เสรีนิยมของชาวธรรมศาสตร์มากนัก

ด้วยเหตุนี้สัญลักษณ์ “โดม” จึงน่าจะก้าวเข้ามาเติมเต็มส่วนที่ขาดหายดังกล่าวลงไปได้ และอาจจะเป็นไปได้ว่า ตำนานว่าด้วย “โดม” ที่ถอดแบบมาจากแห่งดินสอซึ่งเป็นตัวแทนภูมิปัญญาและเสรีภาพที่ตั้งตระหง่านवादแผ่นฟ้าจรดแผ่นดินนั้นอาจจะเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้เช่นเดียวกัน และสุดท้าย “โดม” ก็จะค่อยๆ ขยับขยายกลายเป็น “แม่โดม” ของชาวธรรมศาสตร์ต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน ที่สำคัญคือ “แม่โดม” นับจากนั้นดูเสมือนว่าจะกลายเป็นสัญลักษณ์อย่างเป็นทางการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปเสียแล้ว โดยจะต้องไปปรากฏอยู่ในทุกๆ แห่งที่ถือว่าเป็นพื้นที่ของชาวธรรมศาสตร์ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาไม่ว่าจะเป็นที่ธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิตหรือธรรมศาสตร์ศูนย์ลำปางก็ตาม

อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาเดียวกันนั้นก็ได้มีความพยายามสร้างสัญลักษณ์ในรูปของสถาปัตยกรรมเข้ามาแทนที่โดมธรรมศาสตร์อยู่เช่นกัน โดยในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ จอมพล ป. พิบูลสงคราม อธิการบดีธรรมศาสตร์ขณะนั้น ได้ทางบประมาณแผ่นดินบางส่วนเข้ามาอุดหนุนมหาวิทยาลัยเพื่อทำการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์สมัยนั้น นั่นก็คือ “หอประชุมธรรมศาสตร์”

หอประชุมธรรมศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย
ประยุกต์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของหอประชุมธรรมศาสตร์ มีลักษณะที่เรียกว่า “สถาปัตยกรรมไทยประยุกต์” อันเป็น รูปแบบรัฐบาล โดยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เลือกใช้เป็นรูปแบบ มาตรฐานของอาคารราชการในยุคดังกล่าวนี้ในเชิงความหมาย ของรูปแบบ “สถาปัตยกรรมไทยประยุกต์” คือการแสดงให้เห็น ถึงพลัง “อนุรักษนิยม” ที่เริ่มกลับเข้ามามีบทบาทสูงขึ้นใน สังคมไทยหลังปี พ.ศ.๒๔๙๐^{๓๔}

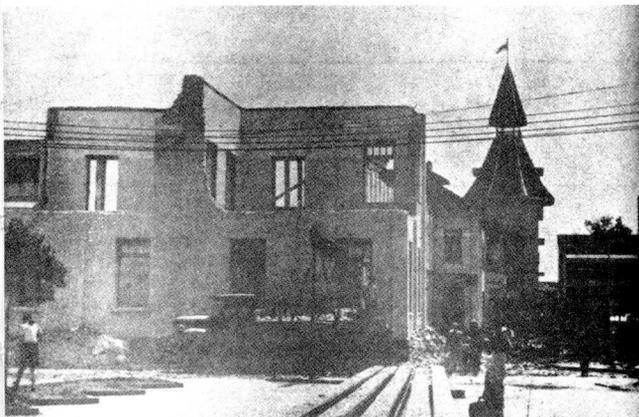
แม้ว่าหอประชุมธรรมศาสตร์จะมีความใหญ่โตทันสมัย เพียงใดก็ตาม แต่ด้วยภาพลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมที่ค่อนข้าง เป็นแนว “อนุรักษนิยม” ที่ติดกรอบมากเกินไป อีกทั้งในเวลา ต่อมาไม่นาน รูปแบบดังกล่าวได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในวง วิชาการทางสถาปัตยกรรมว่าเป็นความพยายามแสดงความเป็น ไทยที่ตื่นเขิน ทำให้หอประชุมธรรมศาสตร์ไม่สามารถก้าวเข้ามา เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แทนที่ “แมโดม” ไปได้

โดมธรรมศาสตร์ภายหลังปี พ.ศ.๒๕๐๐ แม้ว่าจะเริ่มกลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของ ชาวธรรมศาสตร์มากขึ้นแล้วก็ตาม แต่ก็ต้องประสบชะตากรรมของการรื้อถอนทำลายอาคาร ไปไม่น้อยเช่นเดียวกัน เพื่อรองรับการใช้พื้นที่ใหม่ๆของมหาวิทยาลัย โดยในช่วงระหว่างปี พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๑๕ ปีใดไม่ปรากฏชัด มหาวิทยาลัยได้ทำการรื้อถอนอาคาร ๔ ปีกติกโดมด้าน ทำพระอาทิตย์ลงเพื่อทำการก่อสร้างห้องเอที และในปี พ.ศ.๒๕๑๕ มหาวิทยาลัยก็มีโครงการ ที่จะรื้อตึก ๑ ปีกติกโดมด้านทำพระจันทร์ลงอีกเช่นเดียวกัน เพื่อทำเป็นลานจอดรถ แต่ต่อมา มหาวิทยาลัยเปลี่ยนใจโดยจะเก็บอาคาร ๑ ไว้ใช้เพื่อเป็นที่ทำการขององค์การนักศึกษา จึง ยกเลิกโครงการรื้ออาคาร ๑ ไปก่อน^{๓๖} แต่สุดท้ายในปี พ.ศ.๒๕๒๐ อาคาร ๑ ก็ถูกรื้อถอนลง ในที่สุดเพื่อนำพื้นที่ไปสร้างตึกอเนกประสงค์

ตึกโดมธรรมศาสตร์จากที่เคยมีความยาวถึง ๒๓๕ เมตรเมื่อแรกสร้าง จึงมีความยาว ลดลงเหลือเพียงประมาณ ๑๑๕ เมตรเท่านั้นในปี พ.ศ.๒๕๒๐

(ซ้าย)
ตึกโดม ขณะถูกรื้อปีกอาคาร ๔

(ขวา)
ตึกโดมเมื่อถูกรื้อปีกอาคาร ๑ ลงในปี พ.ศ.
๒๕๒๐ ทำให้เหลือรูปทรงดังที่เห็นในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาจะสังเกตได้ว่า ชะตากรรมของ “แม่โดม” และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดูไปก็ไม่ต่างจากชะตากรรมของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยมากนัก กล่าวคือในช่วงเวลาที่ ปรีดี พนมยงค์ มีภาพลักษณ์เชิงบวกในสังคมไทยและมีบทบาทสำคัญ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ดูจะมีสถานภาพที่ลอยเด่นไม่แพ้กัน แต่เมื่อ ปรีดี พนมยงค์ ตกต่ำลงและตกอยู่ภายใต้กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ “ปีศาจทางการเมือง” ของสังคมไทยหลังปี พ.ศ.๒๔๙๐ ภายใต้อัชชกรณีสวรรคตและคอมมิวนิสต์^{๓๗} มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ “แม่โดม” ก็ดูจะตกต่ำลงตามไปด้วย ดังที่เกิดกรณีคุกคามอย่างต่อเนื่องในช่วงหลังปี พ.ศ.๒๔๙๐ และในขณะเดียวกัน “แม่โดม” ของชาวธรรมศาสตร์ก็ถูกรื้อถอนปีกทั้งสองข้างลงไป

แต่เมื่อกระบวนการรื้อฟื้นภาพลักษณ์เชิงบวกของ ปรีดี พนมยงค์ เริ่มประสบผลสำเร็จมากขึ้นจนนำมาสู่การก่อสร้างอนุสาวรีย์ ปรีดี พนมยงค์ ภายใต้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ.๒๕๒๗ และนำมาสู่การปรับปรุงต่อเติมตึกโดมในปีถัดมา (หลังจากที่เคยแต่ทุบทิ้งมาตลอด) เพื่อทำเป็น “อนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์” โดยทำการก่อสร้างมุขอาคารเพิ่มออกไปทางด้านหลังตึกโดม ซึ่งอาคารที่ต่อเติมนี้ได้มีการนำรูปปั้นผู้ประศาสน์การมาตั้งไว้ภายในอาคารโดมด้วย ซึ่งทำให้โดมธรรมศาสตร์มีโอกาสต้อนรับการกลับมาอีกครั้ง (แม้จะเป็นเพียงรูปปั้น) ของผู้ก่อตั้งและผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย ภายใต้อภาพลักษณ์ที่สวยงามอีกครั้ง หลังจากที่ถูกต่ำไปนานถึงเกือบ ๔๐ ปี

นับจากนั้นเป็นต้นมา ประวัติศาสตร์ความทรงจำเกี่ยวกับผู้ประศาสน์การ แม่โดม และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เสมือนว่าจะถูกลอมรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันอย่างมั่นคงเปิดเผยและเต็มภาคภูมิสำหรับชาวธรรมศาสตร์ทุกคนมาจนกระทั่งปัจจุบัน.

* * *
* *

เชิงอรรถ

^๑ ผู้เขียนขอขอบคุณ หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ สำหรับคำชักชวนให้มาเขียนบทความนี้ และขอขอบคุณสำหรับข้อมูลแบบสถาปัตยกรรม รูปถ่าย และเอกสารต่างๆจากหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ที่ช่วยให้ผู้เขียนสามารถเขียนบทความชิ้นนี้ได้อย่างสนุกมากขึ้น

^๒ แต่เดิมคือ “ห้างแบตแมนแอนด์โก” ห้างตั้งสมัยรัชกาลที่ ๕ ถูกสร้างขึ้นด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก สูง ๒ ชั้น ต่อมาโอนมาเป็นโรงเรียนกฎหมายระยะเวลาหนึ่ง และสุดท้ายได้โอนมาเป็นที่ทำการของ “กรมโฆษณาการ” (กรมประชาสัมพันธ์) ในราวปี ๒๔๘๕ ต่อมาถูกรื้อทิ้งและสร้างเป็นอาคารกรมประชาสัมพันธ์หลังใหม่ในปี ๒๕๐๔

^๓ ชาลวีย์ เกษตรศิริ และคณะ, **สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๕๑๑** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ดอกหญ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๕๐-๕๑.

^๔ ต่อมาในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๑ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา

^๕ เอกสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, รายงานที่ ๓/๒๔๗๗ เรื่อง “ซ่อมแซมที่ทำการของมหาวิทยาลัย” วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๔๗๗, หน้า ๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^๗ เอกสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, ประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เรื่อง “การซ่อมแซมสถานที่” วันที่ ๗ มิถุนายน ๒๔๗๗.

^๘ เอกสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, จดหมายจากนายบุญชู ยี่หื้อเอี่ยมถึง ถึงเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมือง วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๗๗, หน้า ๑.

^๙ เอกสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, ใบเสนอราคา ห้างบี. กริม แอนด์ โก กรุงเทพฯ ถึง นายหมิว อภัยวงศ์ วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๗๗, หน้า ๑.

^{๑๐} อ่างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, ธรรมศาสตร์การเมืองไทย จากปฏิวัติ ๒๔๗๕ ถึง ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๔๒.

^{๑๑} คำสัมภาษณ์ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗ อ้างถึงใน มารุต บุณนาค และคณะ, **ธรรมศาสตร์ประกาศนาม**, หน้า ๓๐.

^{๑๒} ดู ชวตรี ประกิตนันทการ, **คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ : ประวัติศาสตร์การเมือง หลัง ๒๔๗๕ ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”**, หน้า ๓๘-๔๖.

^{๑๓} วิจิตร เจริญพักตร์, **ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๗.

^{๑๔} ดู Brooks Chris, **The Gothic Revival** [London: Phaidon, 1999], p. 260-273.

^{๑๕} หนังสือพิมพ์ ธรรมศาสตร์ รายกัษ ปีที่ ๑ เล่มที่ ๒ วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๗๗ อ้างถึงใน ชาลวีย์ เกษตรศิริและคณะ, **สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๕๑๑**, หน้า ๕๒.

^{๑๖} ฟังระลึกไว้เสมอว่า การลอกเลียนหรือรับอิทธิพลทางรูปแบบสถาปัตยกรรมจากสังคมยุโรปมาใช้ในสังคมไทยไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากแนวความคิดที่เหมือนกันกับต้นแบบ โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นการหยิบยืมรูปแบบมาใช้ภายใต้เหตุผลและบริบทเฉพาะของสังคมไทยเอง โดยไม่เกี่ยวกับปรัชญาดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมต้นแบบเลย

^{๑๗} เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์, “โตม ไตโนดินแดน,” **นามาสถาปัตยกรรม** (กรุงเทพฯ: สารคดี, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๔.

^{๑๘} มารุต บุณนาค, “สำนักไหนหมายชูประเทศชาติ,” ใน มารุต บุณนาค และคณะ, **ธรรมศาสตร์ประกาศนาม**, หน้า ๔๙.

^{๑๙} ชาลวีย์ เกษตรศิริ และคณะ, **สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๕๑๑**, หน้า ๑๒๓.

^{๒๐} วิษณุ เครืองาม, “สู่บทบาทเสรีไทยหัวใจกล้า,” ใน มารุต บุณนาค และคณะ, **ธรรมศาสตร์ประกาศนาม**, หน้า ๔๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ชวตรี ประกิตนันทการ, **การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖๓-๔๘๗.

^{๒๓} เอกสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, **บันทึกข้อความเรื่อง “ขอยกเลิกการประกวดราคาและขออนุมัติเรียกประกวดราคาใหม่”** วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๖, หน้า ๑.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน มรกต เจริญจินดา, **ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์กับการเมืองไทย พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๒๖** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๘๖-๑๘๗.